

УДК 81'367.633

НАТАЛІЯ КИСЛА*(Полтава)***СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ІНТЕНЦІЙНИХ
ПРИЙМЕННИКІВ НА ВИРАЖЕННЯ МЕТИ-ПОШАНИ**

У статті встановлено реєстр первинних і вторинних інтенційних прийменників та їхніх еквівалентів; вирізнено групу прийменників, які є носіями значення мети-пошани; з'ясовано особливості функціонування прийменників із семантикою мети-пошани. Групу прийменників зі значенням мети-пошани складають інформативно достатні одиниці, утворені адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами, що групуються навколо семи 'пошана'. Крім добре відомих прийменників на знак + Subst₂, в/у знак + Subst₂, на відзнаку + Subst₂, на честь + Subst₂, в/у честь + Subst₂, на ознаменування + Subst₂, на славу + Subst₂, у/во славу + Subst₂, на славу + Subst₂, виявлено прийменникову одиницю, не зафіксовану досі в лексикографічній практиці та працях лінгвістів, – на пошану + Subst₂. Іменниковий компонент розглянутих прийменників утратив свою первинну семантику, тому значення таких одиниць потрактовано залежно від контекстуального оточення. Для кожної зазначеної прийменникової одиниці окреслено коло вживання та особливості сполучуваності.

Ключові слова: *прийменник, інформативно-достатній прийменник, мета-присвята, мета-пошана.*

Прийменники в сучасній українській літературній мові – той лексико-граматичний клас слів, який є об'єктом постійної уваги багатьох мовознавців. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблемі, до цього часу не знайшли однозначного потрактування з-поміж лінгвістів проблеми місця цього класу слів у частиномовній парадигмі, їхній лексико-семантичний і граматичний статус тощо. Дослідження окремих адвербіальних семантико-граматичних значень прийменника – причини, наслідку, умови, способу дії тощо – є перспективними в сучасній лінгвістиці. Одним із таких значень є значення мети. На сьогодні в українському мовознавстві існує потреба комплексно інтерпретувати інтенційні прийменники та їхні еквіваленти.

Загальнотеоретичні, теоретично-прикладні і прикладні аспекти, що стосуються сучасної прийменникової системи, зокрема генези і статусу прийменників у граматичному ладі української мови, різнобічно схарактеризовано у працях І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, І. Г. Данилюка,

А. П. Загнітка, І. К. Кучеренка, М. Я. Плющ, Г. В. Ситар та ін. Проблему категорійного значення мети в українському та російському мовознавстві порушено в роботах Н. Д. Арутюнової, Н. В. Гуїванюк, С. М. Ківшик, Т. В. Радзівської, М. І. Степаненка, Л. В. Чистохвалової. Прийменникам із семантикою мети присвячені лінгвістичні студії А. П. Загнітка, Н. Г. Загнітко, М. Ю. Зінько та ін.

Поєднуючись із відмінками, прийменники репрезентують певний тип відношень. Зв'язки прийменника з відмінком зумовлені відповідністю його значень і відмінкової форми. Важливо наголосити, що прийменник посилює значення відмінкової форми, уточнює, конкретизує її.

Семантична класифікація прийменників сучасної української мови ґрунтується на двох значеннєвих протиставленнях: 1) динамічність – статичність; 2) контактність – дистантність. Ознака контактність – дистантність пронизує всю прийменникову систему, незалежно від лексичного наповнення відмінкових форм, тому її вважають основною. Ознака динамічність – статичність є додатковою, позаяк вона стосується лише окремих прийменників. Ця ознака не властива тим із них, які вживаються з відмінковими формами іменників, що передають абстрактні значення. За цими та іншими допоміжними ознаками виділяють три основні семантичні типи прийменників: 1) просторові; 2) темпоральні; 3) логічні [2, с. 198–199]. Просторові є основним типом, оскільки вони мають здатність сполучатися з іменниками конкретної семантики, об'єднують найбільшу кількість одиниць і забезпечують докладну диференціацію значень, а також є основою для виділення інших типів прийменників. Темпоральні прийменники виражають тривалість, охоплюють абстрактну лексику, більшість із них формально споріднена з просторовими, але вони становлять значно меншу за кількістю та диференціацією значень групу. Логічні прийменники утворюють незначний порівняно з просторовими і темпоральними реєстр одиниць та їхніх значень, виражають різновиди логічного зв'язку між явищами – причини, мети, умови, допусту тощо, охоплюють абстрактну лексику – здебільшого віддієслівні й відприкметникові деривати [4, с. 203].

Крім цієї класифікації, закріпленої в академічній граматиці української мови [1], існують й інші класифікації прийменників за значенням. Зокрема, автори «Словника українських прийменників» [8] розрізняють 16 основних препозитивних значень: 1) об'єктне, 2) адресатне, 3) інструментальне, 4) локативне, 5) міри і ступеня, 6) причини, 7) способу дії, 8) наслідку, 9) порівняльне, 10) темпоральне, 11) умови, 12) допустове, 13) мети, 14) атрибутивне, 15) кількісно-атрибутивне, 16) суб'єктне. Ми погоджуємося з тією думкою, що «наведений перелік, безумовно, залишається відкритим у силу того факту, що названі типи значень у ряді випадків вимагають подальшої диференціації» [8, с. 14].

Метою пропонованого дослідження є диференціація семантико-синтаксичних відношень прийменників на вираження мети-пошани. Це зумовлює розв'язання таких завдань: 1) установити реєстр первинних і вторинних інтенційних прийменників та їхніх еквівалентів; 2) вирізнити групу прийменників, які є носіями значення мети-пошани; 3) з'ясувати особливості функціонування прийменників із семантикою мети-пошани.

Усі прийменники української мови загалом і цільові зокрема за ступенем інформативної наповнюваності поділяють на дві великі групи: інформативно недостатні та інформативно достатні. Перша група об'єднує первинні («дериваційно не пов'язані з жодною частиною мови» [3, с. 330]) – *в, на, від, з*, та вторинні прийменники (не співвіднесені з жодною частиною мови, у яких «відчуваються семантичні залишки слова, але в сучасній українській мові зникли слова, від яких вони утворилися» [3, с. 330]) – *замість, ради, заради* тощо. До другої групи зараховують вторинні прийменники, які ізофункціуються з: 1) морфологізованими прислівниками: *поблизу, вище*; 2) адвербіалізованими безприйменниковими формами іменників: *круг, коло, кінець*; 3) адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами (аналітичними прислівниками): *в ім'я, на поміч, у світлі*; 4) дієприслівниками: *зважаючи на, незважаючи на*; 5) морфологізованими чи аналітичними прислівниками і первинними прийменниками: *недалеко від, на відстань від ... до*.

Групу цільових прийменників сформували інформативно недостатні та інформативно достатні лексичні одиниці, що співвідносяться з адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами та утворені з морфологізованих або аналітичних прислівників і первинних прийменників.

На думку І. Р. Вихованця, зона логічних відношень у сучасній українській літературній мові охоплює 46 прийменників: *в, від, для, з, за, завдяки, на, під, по, при, про, ради, через, задля, заради, попри, внаслідок, всупереч, наперекір, виходячи з, відповідно до, в ім'я, в інтересах, залежно від, зважаючи на, згідно з, з метою, з нагоди, з огляду на, з приводу, на випадок, на (у) знак, на підставі, на предмет, на (у) честь, незалежно від, незважаючи на, у відповідь на, у душі, у зв'язку з, у разі, у результаті, у розріз з, у розрізі, у світлі, у силу*, 16 з яких (*в, від, для, з, за, завдяки, на, під, по, при, про, ради, через, задля, заради, попри*) є первинними, а решта (30) – вторинними [2, с. 222]. Семантичний центр логічних прийменників становлять причинові та цільові прийменники. 3-поміж останніх виділяють 14 одиниць. Вони вказують на різні інтенційні відношення: *в + Subst₄, в ім'я + Subst₂, в інтересах + Subst₂, для + Subst₂, з метою + Subst₂, за + Subst₅, задля + Subst₂, заради + Subst₂, на + Subst₄, на предмет + Subst₂, під + Subst₄, по + Subst₄, про + Subst₄, ради + Subst₂* [2, с. 224].

Про точну кількість цільових прийменників говорити не видається можливим, оскільки прийменниковий фонд української мови постійно поповнюють новостворені прийменникові еквіваленти. Автори «Словника українських прийменників» [8] серед усього розмаїття прийменників розрізняють близько 30 цільових прийменників (*в + Subst₄, во + Subst₄, від + Subst₂, для + Subst₂, до + Subst₄ (діал.), до + Subst₂, з + Subst₅, зі + Subst₅, зо + Subst₅, із + Subst₅, с + Subst₅, за + Subst₄, за + Subst₅, задля + Subst₂, замість + інф., замість + інф., замість + інф., замість + інф., місто + інф., мість + інф., намість + інф., намість + інф., заради + Subst₂, на + Subst₄, о + Subst₄ (заст.), під + Subst₄, по + Subst₄, по + Subst₆, про + Subst₄, ради + Subst₂, у + Subst₄*) та понад 70 прийменникових еквівалентів (*в ім'я + Subst₂ (у значенні прийменника), в інтересах + Subst₂ (у значенні прийменника), в обмін на + Subst₄ (у значенні прийменника), в обхід + Subst₂ (у значенні прийменника), во ім'я + Subst₂ (у значенні прийменника), для блага + Subst₂ (у значенні прийменника), з/із метою + Subst₂ (у значенні прийменника), з/із метою + інф. (у значенні прийменника), з/із розрахунком на + Subst₄ (у значенні прийменника), з/із розрахунку на + Subst₄ (у значенні прийменника), за покликом + Subst₂ (у значенні прийменника), на біді + Subst₃ (у значенні прийменника), на благо + Subst₂ (у значенні прийменника), на вгоду + Subst₃ (у значенні прийменника), на виконання + Subst₂ (у значенні прийменника), на випадок + Subst₂ (у значенні прийменника), на віддяку за + Subst₄ (у значенні прийменника), на відзнаку + Subst₂ (у значенні прийменника), на відстань від + Subst₂ ... до + Subst₂ ... (уживається за аналогією), на зустріч + Subst₃ (у значенні прийменника), на втіху + Subst₃ (у значенні прийменника), на горе + Subst₃ (у значенні прийменника), на довершення + Subst₂ (у значенні прийменника), на угоду + Subst₃ (у значенні прийменника), на доказ + Subst₂ (у значенні прийменника), на допомогу + Subst₃ (у значенні прийменника), на заміну + Subst₂ (уживається за аналогією), на захист + Subst₂ (у значенні прийменника), на згадку про + Subst₄ (у значенні прийменника), на здобуття + Subst₂ (у значенні прийменника), на зло + Subst₃ (у значенні прийменника), на зміну + Subst₂ (уживається за аналогією), на знак + Subst₂ (у значенні прийменника), на користь + Subst₂ (у значенні прийменника), на ознаменування + Subst₂ (у значенні прийменника), на пам'ять про + Subst₄ (у значенні прийменника), на підкріплення + Subst₃ (у значенні прийменника), на підтвердження + Subst₂ (у значенні прийменника), на підтримку + Subst₂ (у значенні прийменника), на подяку за + Subst₄ (у значенні прийменника), на позиток + Subst₃ (у значенні прийменника), на поміч + Subst₃ (у значенні прийменника), на предмет + Subst₂ (у значенні прийменника), на радість + Subst₃ (у значенні прийменника), на славу + Subst₂ (у значенні прийменника), на славу + Subst₃ (у значенні прийменника), на сплату за + Subst₄ (у значенні прийменника), на спогад + Subst₂ (у значенні прийменника), на спогад про + Subst₄ (у значенні прийменника), на спомин + Subst₂ (у значенні прийменника), на спомин про + Subst₄ (у значенні прийменника), на сторожу + Subst₂ (у значенні прийменника), на честь + Subst₂ (у значенні прийменника), на шкоду + Subst₂ (у значенні прийменника), на шкоду + Subst₃ (у значенні прийменника), під покриття + Subst₂ (у функції прийменника), у боротьбі з/із/зі + Subst₅ (у значенні прийменника), у виконання + Subst₂ (у значенні прийменника), у виправдання + Subst₂ (у функції прийменника), у відшкодування + Subst₂ (у значенні прийменника), у/в гонитві за + Subst₅ (у значенні прийменника), у/в компенсацію + Subst₂ (у значенні прийменника), у/в надії + інф. (у значенні прийменника), у/в надії на + Subst₄ (у значенні прийменника), у/в напрямку + Subst₂ (у значенні прийменника), у/в настанову + Subst₃ (у значенні прийменника), у/в пам'ять + Subst₂ (у значенні прийменника), у/в пам'ять про + Subst₄ (у значенні прийменника), у/в погоні за + Subst₅ (у значенні прийменника), у/в пошуках + Subst₂ (у значенні прийменника), у/в протистоянні + Subst₃ (у значенні прийменника), у/в протистоянні з/із/зі +*

Subst₂ (у значенні прийменника), *у/в ракурсі* + *Subst₂* (у значенні прийменника), *у/в рахунок* + *Subst₂* (у значенні прийменника), *у світлі* + *Subst₂* (у значенні прийменника)). 3-поміж прийменникових еквівалентів, на нашу думку, виділено ті, які не корелюють з інтенційними, зокрема прийменник, що вживається за аналогією – *на відстань від* + *Subst₂* ... *до* + *Subst₂*. У його значеннєвому обсязі не закладено семи мети, навіть відсутній синкретизм (інтенційно-локативний). Радше йдеться про рух із його координатами «старт» і «фініш». Що ж до прийменникових еквівалентів із цільовим значенням, то 2 з них належать до групи тих, які, за класифікацією М. Й. Конюшкевич [8, с. 9], вживаються за аналогією, 2 постають у функції прийменника, решта – слова зі значенням прийменника; 33 прийменникові еквіваленти мають синкретичні значення – цільово-причинове (25), причиново-цільове (2), об'єктно-цільове (4), цільово-причиново-наслідкове (1) та цільово-атрибутивне (1). Причиною виникнення синкретизму в семантико-синтаксичних відношеннях цільових прийменників є те, що лінгвістична категорія мети тісно пов'язана з категорією зумовленості. Зумовленість у широкому розумінні цього слова фокусує в собі значення причини, умови, наслідку, мети, допусту, порівняння, зіставлення, які можуть поєднуватися між собою. Найчастіше інтегруються значення причини й мети. Вони вказують на дві події (ситуації) та їхню обов'язкову взаємозумовленість. Різниця між ними полягає в тому, що причиново-наслідкові зв'язки властиві лише явищам об'єктивної дійсності, вони є індиферентними стосовно нереальних подій, явищ і відношень між ними. Мета ж може бути бажаною, але не завжди реалізованою. Значення мети ґрунтується на семантичних ознаках наступності у плані часової перспективи, гіпотетичної модальності бажаності, специфіки події, що є бажаним наслідком. Відповідно до семантичної ознаки наступності прийменниково-відмінкова форма із цільовим значенням має часовий план стосовно майбутнього.

Традиційно серед прийменниково-іменникових форм у цільовій функції вирізняють: 1) прийменники, що виражають відношення власне мети: *в* + *Subst₄*, *для* + *Subst₂*, *з метою* + *Subst₂*, *за* + *Subst₅*, *на* + *Subst₄*, *на предмет* + *Subst₂*, *нід* + *Subst₄*, *но* + *Subst₄*, *про* + *Subst₄*; 2) прийменники, які репрезентують семантичний відтінок присвяти: *в ім'я* + *Subst₂*, *в інтересах* + *Subst₂*, *зادля* + *Subst₂*, *заради* + *Subst₂*, *ради* + *Subst₂* [3, с. 341].

С. М. Ківшик услід за М. І. Степаненком членує прийменники на дві групи: власне мети і мети-присвяти, причому в другій групі виокремлює такі семантичні модифікати: «мета-призначення», «мета-перешкода», «мета-пожертва», «мета-пошана», «мета-користь», «мета-подяка», «мета-догода», «мета-переконання», «мета-відповідь», «мета-шкода», «мета-пам'ять», «мета-допомога», «мета-відшкодування» [7, с. 111–115]. Ми беремо за основу цю класифікацію, поступово розширюючи її за рахунок семантики окремих прийменникових одиниць. У пропонованій статті з'ясовано особливості функціонування прийменників зі значенням мети-пошани.

Групу прийменників зі значенням мети-пошани складають інформативно достатні одиниці, утворені адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами, що групуються навколо семи 'пошана'. Вони представлені моделями *на* + *Subst₄* + *Subst₂* та *в* (*у*, *во*) + *Subst₄* + *Subst₂*, рідше – *на* + *Subst₄* + *Subst₃*, *в* (*у*, *во*) + *Subst₄* + *Subst₃*. У «Словникові українських прийменників» [8] знаходимо такі прийменникові одиниці з відповідною семантикою: *на знак* + *Subst₂*, *на ознаменування* + *Subst₂*, *на відзнаку* + *Subst₂*, *на честь* + *Subst₂*, *на славу* + *Subst₂*, *на славу* + *Subst₃*. Усі вони, згідно із класифікацією М. Конюшкевич [8, с. 9], належать до прийменникових еквівалентів, ужитих у значенні прийменника. Згідно зі «Словником українських прийменників» [8] прийменникам *на відзнаку* + *Subst₂*, *на знак* + *Subst₂*, *на ознаменування* + *Subst₂* властиве поєднання цільового значення із причинним, а прийменникові *на честь* + *Subst₂* – об'єктного із цільовим. А. Загнітко, Н. Загнітко [6], С. Ківшик [7] розширюють групу прийменників зі значенням мети-пошани за рахунок компонентів *в/у знак* + *Subst₂*, *в/у честь* + *Subst₂*, *у/во славу* + *Subst₂* (пор.: [9]). Крім того, у літературних текстах виявляємо прийменникову одиницю, не зафіксовану досі в лексикографічній практиці та працях лінгвістів, – *на пошану* + *Subst₂*. У «Словникові української мови» цю прийменникову одиницю витлумачено як стійку сполуку зі значенням 'виявляючи до кого-небудь повагу, вшановуючи когось' [9, т. 7, с. 478], як відповідник прийменниково-іменникової форми *на знак пошани*. Іменниковий

компонент розгляданих прийменників утрачає свою первинну семантику, тому значення таких одиниць слід трактувати залежно від контекстуального оточення.

Основними виразниками семантики мети-пошани є прийменники *на честь* + *Subst₂*, *в/у честь* + *Subst₂*. Варіанти *на честь* + *Subst₃*, *в/у честь* + *Subst₃* вважають застарілими. Семантика прийменника мотивована значенням іменникового компонента *честь* – ‘повага, пошана, визнання кого-, чого-небудь’ [9, т. 11, с. 316]. Роль головного компонента можуть виконувати дієслова називання, конкретної фізичної дії, переміщення, придбання (*називати, ставити, будувати, входити* тощо), дієприкметники, що корелюють із ними (*названий, поставлений, збудований* і т. ін.). Залежними компонентами є іменники – назви осіб (як власні, так і загальні назви), дій, подій, які так само можуть сполучатися із присвійними чи вказівними займенниками або прикметниками: *А хоч би кому в голові сьїнуло – бодай шматочок того граніту залишити, бодай пам’ятний знак поставити на честь тих студентів, що тут голодували!* (Л. Костенко); *Ти чи й бачив або чув, а мені то довелося і знаю, у яких землях і краях понаставлявано храмів на честь Христа і його апостолів, його мучеників і святих отців, що намножуються щодень* (П. Загребельний); *Храми, будовані колись на честь бога, могли б уміститись у цій залі разом із своїми дзвіницями, банями, хрестами* (В. Винниченко); *Той образ намалював на честь уродин сина священика майстер зі Львова, і хоч висів він у церкві, хлопець знав, що він тільки його* (Г. Пагутяк); *У честь дійства я придбав пачку «лакі-страйк», який палю лише під час надто важливих для мене обставин, що виникають у різні періоди мого життя* (А. Чех); *А на честь вашого прибуття сьогодні ввечері мої війська увійдуть в он той замок* (П. Загребельний). Примітно, що А. Загнітко та Н. Загнітко [6], С. Ківшик [7], покликаючись на «Словник української мови» [9, т. 11, с. 316], не встановлюють яких-небудь відмінностей між розгляданими прийменниками. У «Словникові українських прийменників» подано як нормативний лише прийменник *на честь* + *Subst₂* [8, с. 199]. Такої самої думки дотримується М. Волощак [5, с. 140, 151]. Аналізуючи вживання відповідних прийменників у художніх, наукових, публіцистичних текстах, робимо висновок, що обидва варіанти є взаємозамінними й рівнозначними.

Із прийменниками *на честь* + *Subst₂*, *в/у честь* + *Subst₂* у відношеннях ізофункційності перебуває прийменник *у славу* + *Subst₂*, який належить до розряду рідковживаних і використовується для уславлення кого- або чого-небудь. Дослідниця прийменникової системи української мови Г. Балабан зараховує прийменник *у/во славу* + *Subst₂* до препозиціоналізованих форм об’єктної семантики, наголошуючи, що ця сполука «зрідка трапляється у ролі прийменника, ... має відтінок урочистості, присвяти» [1, с. 189]. Ми ж кваліфікуємо цей прийменник як цільовий за аналогією до корелювальних сполук *на честь* – *у честь*, *на знак* – *у знак* тощо. Детермінвальними словами при прийменникові *у славу* + *Subst₂* можуть бути дієслова конкретної фізичної дії, руху, дієприслівники, що корелюють із ними, детермінованими є іменники – назви осіб: *Можна бодай спробувати заснути, не боячись, що ця зміюка виповзе зі свого кубла, плюючись отрутою у славу Господа – того, яким його може малювати лише уява плазуна* (Н. Смотрич); *Б’ють китиці фези, мотаются голови, підплигує тіло, танцюють перед очима зелені круги й хитаються стіни теке у славу Аллаха...* (М. Коцюбинський). Варіант цього прийменника *во славу* + *Subst₂* трактується як урочистий, уживається в художніх, публіцистичних текстах з метою надання описаним подіям урочистості. Він не вирізняється якими-небудь специфічними властивостями щодо наповнюваності з боку головного та залежного компонентів: *І задля нього вона поставить великий храм у Києві – во славу Спасителя нашого...* (Р. Іванченко); *Було-бо святому Борисові-Михайлу видіння, й з’явився йому ангел Христовий і так сказав: «Прощено тобі Христом смерть братову, вбив-бо брата во славу єдиного бога нашого й сина його Ісуса Христа...»* (І. Білик); *Окремими лініями він децю нагадує своїх знаменитих серійних пращурів, які одвіку накладали всіма головами на честь і во славу богатирів землі Руської* (Ю. Ячейкін).

Інтенційний прийменник *на славу* + *Subst₂*, рідше *на славу* + *Subst₃*, відрізняється від попереднього тим, що сполучається не лише з іменниками – назвами осіб, а й з абстрактними субстантивами, вказівними займенниками. Функцію головного члена виконують дієслова конкретної фізичної дії, волевияву, фізичного буття тощо: *– Хлопці, а давай заграємо на славу тих, хто колись тут жив!* (Ю. Винничук); *Каменем впав на землю шляхтич, розпластавши на землі колись могутні руки; і, мов грім, залунали з козацького боку радісні вигуки, а козацькі шапки цілою хмарою полетіли угору на славу*

козакові Ганжі і всієї України (А. Кащенко); Тих промов майже ніхто, навіть і сам Хмельницький, не чув, бо понавколо народ радісно галасував, підкидаючи угору, **на славу гетьмана**, свої шапки, проте, Хмельницький мусив всіх переслухати й всім подякувати і вже тільки після того рушив під Золоту браму і поїхав вулицею до Софії, оточений щільними безкраїми натовпами народу (А. Кащенко); На честь мужів новгородських, **на славу синів** Ярополка, Олега й Володимира, що сідали на столи кожен у землі своїй, князь Святослав велів зробити пир велій, запросити на нього слів із Новгороду й Іскоростеня, а також ліпших мужів з Гори й Нового города (С. Складенко); Він уже встиг добре хильнути міцного виноградного питва **на славу свободи** питія на Русі (Ю. Смолич); Очевидно, це був зворушливий стихійний вияв національної свідомості: чергові сторінки новітньої історії України будуть написані **на славу нації** (Ю. Смолич); Якщо й помирати, то тільки там; та ні, він житиме, мусить жити наперекір ворогам, **на славу Володимира** (С. Складенко).

Прийменники на знак + *Subst*₂ та в/у знак + *Subst*₂ також є носіями значення мети-пошани. Згідно з думкою М. Волощак, перший є єдино правильним в українській мові [5, с. 150], тоді як «Словник української мови» подає обидва варіанти як нормативні [9, т. 3, с. 639]. Семантика прийменника прямо залежить від іменникового компонента, який зберігає генетичний зв'язок зі значенням субстантива-мотивата знак ('ознака, вияв, доказ чого-небудь') [там само]. Роль основного носія валентності виконують дієслова конкретної фізичної дії, просторового переміщення, мовлення (схилити, підняти, обіймати, цілувати, палити, голити, проголошувати, завітати і т. ін.), зрідка – дієприкметники, що корелюють із ними (збудований, проголошений тощо), у ролі залежного компонента найчастіше вживаються абстрактні іменники (повага, пошана, вдячність, протест, приятельство, прощання і подібні): Фесалій ввічливо зиркнув на відомого польського полководця й схилив голову **в знак поваги**, проте той і бровою не повів у його бік, й схрестивши тонкі пальці на колінах, з ледь помітною блукаючою посмішкою, котра нічого не змінювала у виразі обличчя, надчікував подальших подій (В. Гаєвський); – Ви дуже люб'язні! – Невідомий **в знак поваги** злегка підняв капелюх і направився до виходу вокзалу (П. Лущик); Він **в знак вдячності** обняв її за плечі і поцілував між брови, але дивне і якесь несподіване почуття оволоділо ним – почуття, якого він ніколи в собі не підозрівав і навіть не міг припустити, що воно могло народитися в його душі (Григорій Тютюнник); – Ваш гість! – одказав Григорій Петрович; а піп **у знак приятельства** обнявся й поцілувався з ним (Панас Мирний); У безсмертних так було прийнято, коли учень вважає, що його навчання закінчене і він отримав та прийняв уроки свого Учителя, то **в знак поваги** цілує поділ його одежі (Д. Корній); Щоб повернути собі свободу, християнам було достатньо спалити щіпку пахоців **у знак визнання** божественності імператора (<https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1101995044>); Потім мені бинтували закривавлені долоні, купували нові найдорожчі ляльки, котрих я **у знак протесту** голила «під бокс», і вдавали, начебто нічого не трапилось... (В. Андрусів); Оце і є твоє, Вороне, щастя – коротке, мов сон, мов та колискова казка, яку співає ця жінка, що явилася тобі на часину із казки, – запаморочлива хмара огорнула мене, зелена й гаряча, і я побачив в одному світлі і світі цю чарівну жінку і це незвичайне дитячко, й казкового котка в черевичках із лободи, ба навіть панотець, що раптом став на порозі з колискою в руках, видався мені волхвом, що завітав сюди з дарами **на знак зорі** вечорової (В. Шкляр); Юрій Хмельницький (бл. 1641–1685), син гетьмана Б. Хмельницького, у 1657 р. в 16-річному віці **на знак поваги** до заслуг його покійного батька був проголошений радою козацьких старшин гетьманом (Г. Маценко); Раніше, ще в княжі часи, мовляв, собори найчастіше будували на честь перемог, а цей був збудований козаками **на знак прощання** зі зброєю, з Січчю (О. Гончар).

Семантично близьким до аналізованих є прийменник на ознаменування + *Subst*₂. Зважаючи на план змісту іменникового компонента, можна констатувати, що він актуалізує семи 'свідчення, вираження чого-небудь'; 'відзначення, виділення, характеризовання чимось якої-небудь визначної події, урочистої дати тощо'. Функцію детермінованого компонента частіше виконують фазові дієслова (розпочинати, продовжувати), дієслова волевиявлення (дарувати, наказувати), рідше – місцеперебування (стояти). У ролі детермінувального компонента можуть уживатися відчислівникові іменники – назви відрізків часу (100-річчя, 25-ліття), подій (перемога, подвиг, подія), дій (проведення, прийняття), часто поєднані із прикметниками, порядковими числівниками, вказівними займенниками: – Панове, – мовила, – ще хочу повідомити вас і сіє скріплю указом: **на ознаменування**

двадцятип'ятиріччя нашого царювання я дарую волю всім ув'язненим, які ще дець покутують за свої злочини (Р. Іванчук); *На ознаменування цієї історичної події* на згаданому перехресті 1957 року стоїть танк Т-34 на постаменті (О. Гриценко); 3 5 жовтня 2017 року *на ознаменування 295-ї річниці* з Дня народження Г. С. Сковороди розпочалися Всеукраїнські Сковородинські навчання «Пізнай себе», до яких активно залучилися студенти III–IV курсів (<http://medcollege.com.ua/den-zahisnika-ukrayini-u-koledzhi-%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F-%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F.html>).

Прийменник *на відзнаку* + *Subst₂* семантично пов'язаний із мотивувальним словом *відзнака* – 'позитивний вчинок, діяльність, якими хтось відзначається', 'нагорода за заслуги в якій-небудь галузі' [9, т. 1, с. 585]. Прийменник покликаний реалізувати значення 'відзначати щось, здійснювати дії на честь чого-небудь'. У ролі головного слова вживаються переважно дієслова дії, руху, споживання їжі, питва, залежними словами є іменники – назви подій, дій, часто поєднані із присвійними займенниками та якісними прикметниками, головно тими, що вказують на протяжність у просторі, духовні чи фізичні властивості живих істот: *На відзнаку обжинків* поїхав до моря змити жнив'яну пилюку, згарячу викупавсь у своєму – з медузами – Чорному і так застудивсь, що є підозра на запалення легенів (О. Гончар); *На відзнаку повернення* ми всі четверо вдягли найкращу свою одягу, пішли на Михайлівську вулицю, де була найкраща фотографічна майстерня чи фотоательє, і сфотографувалися... (В. Шевчук); *А на відзнаку нашого ближчого знайомства* ми з вами вип'ємо по чарці коньяку (Ю. Дольд-Михайлик); *Отож Явдоха замість того, щоб смакувати їжею, хай і з печального приводу, і заливати на відзнаку печального приводу того поживка* чудовою оковитою, смиренно поділяючи удовину журу за покійним Терешком Пискуном, змушена була ковтати слину, яка видавалася і печійна, і гірка, а Гапка, сказати б по справедливості, і собі не вкушала доброї страви, а сиділа, дивно роздувши круглу мармизу, бо навіщо їй страви, коли не менше смакувала муками своєї ворогині, що та їх увіч зазнавала і аж ніяк легко переносила? (В. Шевчук).

Прийменник *на пошану* + *Subst₂* уживається в художніх, публіцистичних текстах, експлікує значення 'вшанування когось, виявлення поваги до кого-, чого-небудь'. Воно мотивується значенням іменника *пошана* – 'почуття поваги, що ґрунтується на визнанні великих чеснот, суспільної ваги або позитивних якостей кого-, чого-небудь'; 'зовнішній вияв почуття поваги до кого-, чого-небудь; пошесті' [9, т. 7, с. 478]. Регулярним для цього прийменника є функціонування у складі конструкцій із детермінувальними дієсловами конкретної фізичної дії та детермінованими іменниками – назвами предметів, осіб, подій: *На пошану різок* склалися вірші, і бідні учні мусили їх витвердити, як доказ того, що вчителі бажать їм добра (З. Тулуб); *Панство дуже просить не баритися, бо всі вже зібрались, і пан дістали барильце старого італійського вина і бажать розкрити його на пошану вельможного пана* (З. Тулуб); *А богові це діло вгодне через те, що робимо ми це на пошану воскресіння* з мертвих його святого сина (Остап Вишня); *Уже п'ять років у Робінзон-коледжі Кембриджського університету відбуваються щорічні міжнародні літературні читання на пошану перекладу* як форми світосприйняття, як частини нашого буття (Д. Дроздовський).

Отже, основним засобом вираження мети-пошани є інформативно достатні прийменники, що функціують у складі прийменниково-іменникових конструкцій *на* + *Subst₄* + *Subst₂* та *в* (*у, во*) + *Subst₄* + *Subst₂*, рідше – *на* + *Subst₄* + *Subst₃*, *в* (*у, во*) + *Subst₄* + *Subst₃* і поширюють предикат. Семантичні відмінності між ними полягають у значенні самих прийменників, які не втрачають генетичного зв'язку з іменниками-мотиватами, та особливостями сполучуваності з повнозначними частинами мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан Г. Динамічні процеси у прийменниковій системі української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ сторіч / Галина Балабан. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – 324 с.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – Київ : Наук. думка, 1980. – 286 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – Київ : Пульсари, 2004. – 400 с.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – Київ : Наук. думка, 1988. – 256 с.

5. Волощак М. Неправильно – правильно : довідник з українського слововживання : за матеріалами засобів масової інформації / Марія Волощак – 2-ге вид., доповн. – Київ : Просвіта, 2003. – 160 с.
6. Загнітко А. Синтагматика прийменників зі значенням мети / Анатолій Загнітко, Надія Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ; гол. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 131-142.
7. Ківшик С. Прийменники як репрезентанти семантики інтенційності у простому ускладненому реченні / Світлана Ківшик // Філологічні науки. – 2013. – № 14. – С. 109-117.
8. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.
9. Словник української мови : в 11 т. – Київ : Наук. думка, 1970-1980.

REFERENCES

1. Balaban H. (2016) Dynamichni protsesy u pryimennykovii systemi ukrainskoi literaturnoi movy kintsia XX – pochatku XXI storich [Dynamic processes in the prepositional system of the Ukrainian literary language at the end of the XX - the beginning of the XXI centuries]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. (in Ukrainian)
2. Vykhoanets I. R. (1980) Pryimennykova systema ukrainskoi movy [Pronunciation system of the Ukrainian language]. Kyiv: Nauk. Dumka. (in Ukrainian)
3. Vykhoanets I. R. (2004) Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akadem. Hramatyka [Theoretical morphology of the Ukrainian language: Akadem. grammar]. Kyiv: Pulsary. (in Ukrainian)
4. Vykhoanets I. R. (1988) Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti [Parts of speech in the semantical and grammatical aspect]. Kyiv : Nauk. Dumka. (in Ukrainian)
5. Voloshchak M. (2003) Nepravylno – pravylnu. Dovidnyk z ukrainskoho slovovzhyvannia: Za materialamy zasobiv masovoi informatsii [Wrong - right. Directory of Ukrainian word-formation: According to the materials of the mass media]. Kyiv: Prosvita. (in Ukrainian)
6. Zahnitko A. (2007) Syntahmatyka pryimennykiv zi znachenniam mety [Синтагматика прийменників зі значенням мети]. Lnhvystychni studii. Donetsk : DonN. Vol.15. pp.131-142.
7. Kivshyk S. (2013) Pryimennyky yak reprezentanty semantyky intentsiinosti u prostomu uskladnenomu rechenni [Prepositions as representations of the semantics of intentionality in a simple complicated sentence]. Filolohichni nauky. no.14. pp.109-117.
8. Zahnitko A. P., Danyliuk I. H., Sytar H. V., Shchukina I. A. (2007) Slovyk ukrainskykh pryimennykiv. Suchasna ukrainska mova [Dictionary of Ukrainian prepositions. Modern Ukrainian language]. Donetsk : VKF «БАО». (in Ukrainian)
9. Slovyk ukrainskoi movy. V 11 t. (1970-1980) [Dictionary of the Ukrainian language. In 11 books]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

NATALIIA KYSLA

SEMANTIC DIFFERENTIATION OF INTENSIVE RECEIVERS FOR THE EXPRESSION OF PURPOSE

The article deals with the secondary prepositions belonging to semantic group to express the purpose-respect. The aim of the proposed study is to differentiate semantic-syntactic relations of prepositions to express the purpose-respect. To achieve the goal, a registry of primary and secondary intentional prepositions were developed as well as their equivalents; a group of selected prepositions that bear the meaning of honor were analysed and the features of prepositions with semantics of purpose-respect were found.

A group of prepositions with a meaning of honor is made up with the help of informatively sufficient units, formed by adverbialized prepositional-noun forms, grouped around sema respect. In addition to the well-known prepositions for the recognition + Subst₂, in the recognition + Subst₂, to the recognition + Subst₂, in honor of + Subst₂, in honor of + Subst₂, to commemorate + Subst₂, for glory + Subst₂, with glory + Subst₂, to glory + Subst₂, a prepositional unit that has not been documented in lexicographic practice works of linguists yet – in honor of + Subst₂ was defined. The noun component of the subject prepositions has lost its primary semantics, so the value of such units is studied depending on the contextual environment.

It has been established that the verbs are the main carrier of valence broad semantics (concrete physical action, movement, physical being etc.), the function of the dependent component is performed by the nouns – the names of persons, objects, segments of time, events, actions, abstract concepts, often in combination with possessive or indicative pronouns and adjectives. For each given prepositional unit, the circle of use and collocation features are defined.

Key words: *preposition, informative complete preposition, purpose of respect, purpose of dedication.*

Одержано 2.10.2017 р.